

“למעלה על המגדל”

מאת נילי לוצקי

קיימים ספרי קריאה רבים לילדים ולנוער העוסקים בנושא מלחמת השחרור. הספרים מתארים פרשיות קרב מרתקות, ילדים ונערים הנוטלים חלק לא קטן במאבק על הקמת המדינה, הרפתקאות רבות ושונות. “למעלה על המגדל”, הוא אחד הספרים מסוג זה אך שונה, מהבחינה הצורנית. הספר כתוב בצורת יומן של נער שהגיע למצוות ביום ה-29 בנובמבר 1947.

1) המיבנה הצורני של הספר :

קשה לקרוא את הספר בנשימה עצורה למרות שטף המאורעות המצויינים בו. הקורא מתקשה לקלוט בבת אחת את התרחשויות הדברים. אולי אפשר למצוא בסגנון הכתיבה רמז לדרך הקמתה של מדינת-ישראל. המדינה לא ניתנה לנו על מגש של כסף, לא הכל בבת אחת, אלא טיפין, טיפין ובקשיים רבים. הפרקים בנויים בהתאם לסדר ההתרחשות ההסטורית. ומשולבים בהם התרחשויות הפרט — חיי היום יום של הנער, משפחתו וחבריו. אם מופיעים מספר פרקים הדנים בתיאור המתח שבמלחמה — אזעקות וארגעות, סלילת הדרך הסודית לירושלים וכד', מיד מופיעים פרקים הממתנים קמעה את אוירת המלחמה : הפוגה, בחינות והרפתקאה בכרם. ושוב לאחר מכן הפרק על ביקור בחזית, ואחריו : מעשה נורא בגימנסיה. סידור זה מיטיב להסביר את שם הספר : “יומנו של נער במלחמת השחרור”. הקורא ימצא בספר גם על חיי נער וגם תיאורי מלחמה.

1. מרדכי נאור ; “למעלה על המגדל” (יומנו של נער במלחמת השחרור), איורים : סול בסקין, הוצאת משרד הבטחון, 1977, 198 עמודים.

2) למעלה על המגדל :

המגדל הוא מגדל המים, המקום הגבוה ביותר במושבה רחובות, ששימש נקודת תצפית לראות, אם מטוסים מצריים מתקרבים כדי לתקוף את המושבה. מצב החירום הביא, שגם נערות ונערים ייטלו חלק במאמץ המלחמתי. יוסי (כותב היומן) הוא אחד הנערים, שעסק בתצפית מהמגדל. נערים אחרים מילאו שקי חול, עסקו בהכנת מקלטים ובהדבקת כרוזים.

3) מהו יומן ?

המורה יעמוד על הייחודי בצורה הספרותית הזאת :

א) ביומן, נכתבים המאורעות והמחשבות בזמן התרחשותם והם אותנטיים בניגוד לספר זכרונות שבו יכולים להיות אי דיוקים משום שבין מועד ההתרחשות ועד מועד הכתיבה חלק מהדברים משתכח.

ב) ביומן, יכול הכותב לחוות את דעתו על מאורע מסויים, שהתרחש ביום שבו נכתבו הדברים, ואילו בכתיבת זכרונות, נכתבת הביקורת מנופה בהשפעות הזמן שחלף.

רצוי להפנות שאלה לתלמידים אילו ספרים הכתובים בצורת יומן הם מכירים ? כיצד התרשמו מהם ? השווה והשווה בין ספרי-יומן זה, ובין ספרים יומנים אחרים.

4) הנער במלחמת השחרור :

המורה יעמוד על עולמו של הנער : מלחמה, ואורח החיים אינו משתנה הרבה. קיימות פעולות בתנועת הנוער, והן נפסקות כשהמצב מחמיר, ולא מוצאים מדריך במקום זה שהתגייס. כך בתחילה. אחר-כך ייווכחו לדעת שאותות המלחמה ניכרים. יוסי, הנער כותב היומן, לומד בכיתה ח'. כשהתחוללו קרבות ונזרקו פצצות במושבה, פסקו הלימודים, אך בתקופת הפוגה חזרו לבית-הספר והדבר החשוב ביותר לתלמידיים בסיום כיתה ח' הוא : מבחני הגמר.

"גם מחר מובטחים לנו שני מבחנים... יתר הציונים ינתנו ללא מבחנים, בכל זאת ; אנו קצת נהנים מהמלחמה". (עמוד 90) ; מסיבת הסיום של כיתה ח' : כמו בימים כתיקונם, רק "החלונות כוסו בשמיכות בגלל האפלה והשמחה היתה די גדולה". הנער יוסי מאוהב בסתר ליבו במיקה בת כיתתו, אבל : בסופו של דבר, מיקה העדיפה את שאול ובחרה בו כחבר. יוסי היה נער שוחר הרפתקאות וטיוולים. מפעם לפעם התארגנו כמה בנים ורכבו לטיול לסביבה הקרובה. ולפעמים אף יותר מכך. יוסי נתקל בעימותים שונים עם הוריו כמו : הוריו התנגדו שיצטרף עם כל חבריו למחנה העבודה. פעם אחרת העימותים היו על רקע דמי כיס. את בעיית דמי הכיס פתרו יוסי וחבריו במציאת עבודות שונות פעם בכרם, פעם בפרדס, כשלכל עבודה הצטרפו הרפתקאות חדשות.

כשהחלה שנת הלימודים החדשה, השנה הראשונה בגימנסיה, יוסי אינו פוסח בתאור הרגשותיו ביום הראשון ללימודים. מחשבות רבות התרוצצו במוחו: מי יהיו מוריו? האם יצליח בלימודים? מה יהיו היחסים בין המורים ובין התלמידים? אלו חברים, שהכיר ולמדו אתו בבית-הספר העממי, ילמדו עתה יחד עמו בכיתה החדשה?

5 תאורי מלחמת השחרור בספר:

א. מבין דפי היומן אפשר לחוש את אוירת המלחמה. הלימודים שהופסקו, השינה במקלטים, וכשאינן בבית מקלט, מספר משפחות ישנו בבית "מכבי-האש"; האזעקות, העבודה של האב, שהיה נהג ובתוקף הנסיבות, שריינו את מכוניתו. האב היה: "חד מאנשי השיירות שהעבירו אספקה לירושלים הנצורה. יש מקום להדגיש את חרדת האם, כשאב המשפחה נוהג בדרכים: "אתמול היה לנו יום מתוח במיוחד. בבוקר יצא אבי, כרגיל, לעבודתו. הוא נסע לתל-אביב להביא מטען של קמח... לפי מה שאמר לאמי, היה צריך לחזור בשעה חמש אחרי-הצהריים. השעה חמש עברה ואבי לא חזר. אמי התחילה לדאוג... (עמ' 14)... גם אני התחלתי לחוש, שמשוהו קרה לו..."

ב. **הקורבנות הראשונים**, בני המושבה שנפלו, תורמים לתיאור אוירת המלחמה: "...בשבועות האחרונים קראנו פעמים רבות בעיתונים על בחורים שנהרגו וכל פעם זה היה במקום רחוק, שמות לא ידועים. לא כן הפעם הזאת. מכירים אותם, מכירים את המשפחות שלהם... במוצאי-שבת שבתו שני בתי הקולנוע של המושבה — לאות אבל והשתתפות עם המשפחות. גם הפעולות בתנועה בוטלו. לאף אחד לא היה חשק לשחק ולבלות... (עמודים 20—21).

ג. **פינוי משפחות**. אוירת המלחמה מתבטאת גם בקליטת משפחה מפונה מגן-יבנה. פינו את התושבים כיוון, שהמצרים הפגיזו והפציצו כל הזמן. אם המשפחה המפונה, אשה צעירה בת 24, ושני ילדיה הקטנים בני שנתיים ושלוש שנים, השתכנו בבית משפחתו של יוסי.

בתקופת ההפוגה בא הבעל לבקר את משפחתו המפונה, ולקח את יוסי לבקר בחזית.

ד. **הרס**. בית קטן היה הרוס בחלקו. בתים אחדים נהרסו ואחרים נפגעו... עצי הפרי נראים מוזנחים, מתקבל רושם שלא טיפלו בהם זמן רב, ואין פלא בדבר. חלק גדול מתושבי המושבה פונו, והנשארים מטפלים בנושאים אחרים, כנראה יותר חשובים בשעה זו". (עמוד 116).

ה. שינוי באורה החיים: לא חוגגים את חג הפורים (עמ' 35). לא בונים סוכה (עמ' 151). עצוב.

6 עיבוד הנושא מלחמת השחרור על-ידי השוואה ושימוש באמצעים דידיקטיים :

א. בשל גודש המאורעות המתוארים בספר כדאי שהמורה יבחר במספר מאורעות בלבד. (הבחירה נתונה לשיפוטו האישי) אי-אפשר לוותר על התאריך ההסטורי ה-29 בנובמבר 1947. רצוי להביא תקליט המתאר את ההצבעה באו"ם. רצוי להביא לשם השוואה את הפרק: "כ"ט בנובמבר מתוך ספרו של משה שמיר: "במנו ידיו". מה היתה תגובת ההמונים עם סיום ההצבעה ומה היתה תגובתו של אליק? (בספר: "במנו ידיו") מה היתה תגובתו של יוסי? (בספר: "למעלה על המגדל"). ממה לדעתכם נובעים ההבדלים?

כמו כן, רצוי מאוד להאזין להקלטה מיום הכרזת המדינה, ה' אייר תש"ח.

ב. הפרק: דרך סודית לירושלים — "דרך בורמה". רצוי להביא לכיתה מפה גדולה המתארת את מיקומה הגיאוגרפי של "דרך בורמה". (עדיף אם תהיה מפה לכל תלמיד, או לכל קבוצת תלמידים) בעזרת המפה התלמידים ייטיבו להבין את חשיבות פריצת הדרך ועזרתה הרבה לאין ערוך לתושבי ירושלים הנצורים.

רצוי להשוות בין הפרק: דרך סודית לירושלים, עמודים: 73—83, ובין תאור פריצת "דרך בורמה" בספר הסטוריה ("תולדות מלחמת הקוממיות", או ספרים אחרים) התלמידים ייתנו דעתם להבדיל בין: עובדה הסטורית, ובין: סיפור, או תיאור היסטורי. סיפורו של האב, שהיה אחד הנהגים הראשונים שהעבירו אספקה לירושלים ב"דרך בורמה", מתאר את הקשיים, התרגשותו, כיצד הועברו, בסופו של דבר, שקי המזון וכו'. אין בתאורו שיקולים איסטרטגיים ושיקולים אחרים, שמקומם בספרי ההיסטוריה.

ואין טוב, נכון ויפה להמחיש לתלמידים מהי "דרך בורמה", מאשר טיול במקום.

ג. רצוי ליישם את הצעתו של יוסי גם שלושים שנה לאחר כתיבת הדברים: "...סיפרתי להם על הרעיון שלי להרכיב מפת קרבות של הארץ. בבית שלנו יש מפה גדולה של ארץ ישראל, ואני מוכן לתרום אותה לטובת העניין. נדביק את המפה על קרטון, כדי שאפשר יהיה לתקוע בה סיכות. את הסיכות נקבע על מפה במקומות בהם נערכים קרבות. אחר-כך נחבר את כל הסיכות בחוט ריקמה צבעוני ובצורה זו נקבל את מפת הקרבות בכל הארץ. רעיון טוב — אישר בוועד והאחרים הצטרפו לדעתו". (עמודים 60—61).

ד. **הכנת לוח מושגים:** הקוראים נתקלו בפרקי היומן במספר מושגים ומונחים הקשורים לתקופה כמו: מאורעות, תכנית החלוקה, משטר נאמנות, הדבקת כרזים, רובים מסוג: "סטן", "ברן", "בקבוקי מולוטוב", מטוסים שונים: "מסרשמיט", "ספיטפייר", משוריין, הפוגה ועוד. אפשר לבקש מתלמידים, שייעזרו בספרי עזר שונים (המורה ידאג להכין מראש ביבליוגרפיה מתאימה)

וכל אחד מהתלמידים יסכם בקצרה מושג אחד. הסכום ייכתב על דף, או על כרטיסיה, שאותם ידביקו על לוח המושגים. לוח המושגים ייתלה בכיתה בפינה מיוחדת. הכנת הלוח יעשיר את ידיעותיהם של התלמידים על נושא מלחמת השחרור.

ה. **תמונות מספרות:** סמוך ללוח המושגים כדאי להשאיר מקום גם לתמונות שונות מהתקופה ההיא. התמונה יכולה להיות גלויה צבעונית, תגזיר מעיתון, או צילום. טוב יהיה אם יימצאו בקטלוגים לבולים את הבולים הראשונים של המדינה — בולי "דואר עברי" וידביקו אותם בפינת התמונות. רצוי לקרוא בקול בכיתה את הסיפור על רכישת הבולים בעמוד 55 בספר.

ו. **הפרק: בחירות, שלג, רודוס: עמודים 179—191.** הבחירות הראשונות בארץ השאירו חותמם עד היום — פעילותם של עסקני המפלגות. "...המפלגות אספו אנשים מהבתים וכל מי שרצה היום לטייל — המפלגה שלו היתה מוכנה לכך". (עמוד 181).

את שביתת הנשק באי רודוס אפשר להשוות בדיון כיתתי להסכמי השלום כיום בינינו ובין המצרים, ולאווירה, ששררה ב"קמפ דויד" לפני מספר חודשיים: "...האי הזה, רודוס, משגע אותנו לגמרי. כל הזמן מתעסקים רק אתו. העיתונים, החדשות, בבית. כן מתקדמים, לא מתקדמים. בינתיים לא אז שם כלום. והנה, פתאום הפתעה. סוריה ולבנון הודיעו, שגם הן רוצות. זאת אומרת, לבוא לרודוס ולדון על שביתת נשק איתנו". (עמוד 183).

ז. **מבצעים שונים במלחמת השחרור, שלא הוזכרו בדיון הכיתתי.** התלמידים יכולים לבחור להם מבצע מסויים, להעזר בספרי עזר ולהכין עבודת סיכום. הסיכומים ייכתבו על דפים. הדפים ירוכזו בקלסר אחד וכך יתקבל קלסר כיתתי, שכל אחד מהתלמידים יוכל לעיין בו.

לסיים: יוסי ניהל את כתיבת היומן במשך כל מלחמת השחרור ומבלי שרצה, היומן הפך להיות יומן מלחמה. משאלתו היתה להמשיך בתיאור הקרבות עד בוא השלום, הוא היה נער פיקח מאוד והעדיף להפסיק לכתוב ו... להמתין לשלום, ואכן הוא בא.

חדר ללא ספרים — כגוף ללא נשמה

תומס קרלייל